

DOI: doi.org/10.51209/platform.2.6.2022.103-118

УДК: 78.071.4 (788.5):78.071.5

Богдан Миколайович ЄРЕМЕЄВ,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
e-mail: revocooldrink1@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3500-141X

ПОСТАТЬ В. К. ТУРБОВСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ФЛЕЙТОВОЇ ВИКОНАВСЬКОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Анотація. Персоніфікований підхід у формуванні сучасних досліджень складає на сьогодні потенційно цікавий і недостатньо висвітлений ракурс досліджень. Українська музична культура тривалий час вивчалася з позицій загального охоплення своїх складових без належного вивчення окремих персон. Саме це обґрунтувало зміст даної статті, а саме, вивчення діяльності видатного представника київської флейтової школи Володимира Кириловича Турбовського. Зазначено, що В. К. Турбовський увійшов в історію формування виконавської флейтової галузі, як виконавець та викладач, творець власної викладацької школи, вихованці якої на сьогодні обіймають провідні посади відповідно до потенційної діяльності музиканта у оркестрах, ансамблях та закладах мистецької освіти України та світу. У статті розглянуто основні види його творчої діяльності, зазначено основні посади, де В. К. Турбовський реалізував свій таланти виконавця в якості соліста та артиста оркестру, а також виокремлено специфічні складові методики його викладання. Так, у статті зосереджено увагу на початковому етапі формування виконавської майстерності, своєрідному ставленні

до опанування стилю Віденських класиків, епохи бароко тощо. Акцентовано увагу В. К. Турбовського до виконання творів В. А. Моцарта з позицій методики навчання виконавству на флейті. Наголошено на змістовності групових занять для формування сценічно-виконавської та педагогічної компетентності учнів. Припущена думка щодо впровадження елементів інтегративності та STEAM- технологій у мистецько-освітній процес. У статті обґрунтовано правомірність твердження щодо наявності флейтової школи В. К. Турбовського через широкий спектр досягнень учнів у конкурсно-виконавській та викладацькій діяльності. Введено в науковий обіг поняття флейтової школи В. К. Турбовського як потенційної теми для подальшого поглибленого вивчення.

Ключові слова: флейтова школа, В. К. Турбовський, педагогічні погляди, виконавство, методика викладання, інтегративність, мистецька освіта.

Вступ. Сьогоденний стан української культури формує потребу ретельного вивчення національного здобутку як у композиторському, так й виконавському, педагогічному здобутку. При цьому варто наголосити, що процес вивчення загальної картини того чи того музичного явища, особливо з позицій регіоналістики, вже має певне висвітлення. Цікавим фактом лишається першочергове звернення до хорової культури різних регіонів України, що обумовлено значенням пісенного мистецтва в українській ментальності [3, с.180]. Водночас на сьогодні лишається потреба вивчення окремих знакових постатей, які здійснили вплив на формування української виконавської традиції. Йдеться про персоналії, чия діяльність вплинула на формування певної галузі через їх практичну діяльність. Насамперед, потребують вивчення виконавсько-викладацькі погляди таких особистості, які

сформували викладацьку школу, основи якої ґрунтувалася на своєму виконавському вмінні та досвіді. Саме в такому контексті може розглядатися постать Володимира Кириловича Турбовського, виконавця, викладача з класу флейти, яким було сформовано власну систему підготовки учнів до різносторонньої музичної діяльності.

Постановка проблеми. Флейтова школа Києва, та й України в цілому, на сьогодні має достатній рівень популярності у світі. Серед її представників можна зазначити такі прізвища, як В. Прохачев, В. та О. Химиченки, О. Поперек, М. Ємельянов, А. Нігоф (XIX ст.); А. Проценко, Л. Роговий (XX ст.). При цьому саме у київській флейтовій традиції є постать чия діяльність реалізовувалася на перетині XX та XXI ст., а її унікальність полягала у створенні наскрізного розвитку музиканта від школи мистецтв до фахової підготовки у вищій школі. Йдеться про виконавця, викладача Київської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату ім. М. В. Лисенка (нині – Київський державний музичний ліцей ім. М. В. Лисенка) та Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського Володимира Кириловича Турбовського. Актуальність та доцільність висвітлення діяльності відомого музиканта та викладача базується на значущості його постаті в музично-виконавській та педагогічній галузі, а також на його загальних поглядах на становлення флейтової школи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому флейтова школа України на сьогодні не отримала поглибленого вивчення у наукових працях. В контексті дослідження варто навести наукові розвідки А. Карпяка, який досліджував розвиток флейтового мистецтва у музичній культурі Львова з окремими наголосами на видатних флейтових виконавцях XIX ст. [4]; М. Перцова та Ю. Шутко, якими зроблено дискурс в аспекті становлення та загальних тенденцій розвитку

флейтового мистецтва України та визначено перспективи його розвитку та певного осучаснення [6; 8]; І. Єрмака, що виокремлював зв'язки флейтового мистецтва України та Європи тощо [2]; до вивчення персоналій флейтової школи України варто віднести науковий доробок А. Кушніра (зокрема, дослідження, присвячене постаті А. Нігофа у становленні Київської флейтової школи в цілому) [5].

Досліджень, присвячених безпосередньо постаті В. К. Турбовського, на сьогодні немає. Єдиною спробою коротко охарактеризувати загальний портрет музиканта, є робота Р. А. Вовка «Портрети корифеїв», де подану загальну інформацію про майстра, та повідомлення цього ж автора «Фестивалі, конкурси...» у розділі «Творче життя НМАУ ім. П. І. Чайковського» [1]. Але зазначена стаття має більш науково-популярний, публіцистичний характер, не розкриває усіх специфічних рис діяльності видатного майстра флейтового мистецтва. Для досягнення поставленої мети та завдань автором було використано бесіди з випускниками, власні згадки та занотовані поради Володимира Кириловича, отримані під час навчання.

Отже, зазначена проблематика, а також здійснений аналіз останніх досліджень і публікацій, дозволяють визначити цілі та завдання даної роботи, а саме, у зв'язку з малою кількістю інформації щодо висвітлення діяльності відомого музиканта та викладача В. К. Турбовського, його внеску у розвиток флейтового мистецтва України, **метою статті** є висвітлення педагогічно-викладацької діяльності видатного українського флейтиста у КССМШ ім. М. В. Лисенка та НМАУ ім. П. І. Чайковського. Завданням дослідження стає потреба окреслити основні педагогічні прийоми В.К. Турбовського та методи роботи з учнями та студентами під час формуванні

виконавської майстерності флейтиста та охарактеризувати його внесок у розвиток українського музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Володимир Кирилович Турбовський народився у 1941 р. с. Кривчунка Жашківського району Київської області, помер 28 серпня 2019 р. у м. Київ. Освіту він здобув у Київському державному музичному училищі ім. Р. М. Глієра та Київській державній консерваторії ім. П. І. Чайковського, був учнем класу Я. В. Верховинця та А. Ф. Проценка. Його біографія чітко поєднує два основних вектори діяльності музиканта: виконавської та викладацької. Суттєвим є факт поєднання цих векторів, їх існування в єдиному синтетичному характері. Для повноти характеристики професійного становлення доцільно навести всі основні етапи та види діяльності майстра. Виконавська діяльність регламентована такими видами роботи, як «соліст симфонічного оркестру Національного театру опери та балету України імені Т. Г. Шевченка» (з 1980 р.); 15 років працював солістом оркестру Державного академічного драматичного театру ім. І. Франка; працював у Державному камерному оркестрі та ансамблі солістів Будинку композиторів України. Він був виконавцем понад 50 творів українських композиторів для флейти соло, флейти з фортепіано, флейти з оркестром та різних складів ансамблів духових інструментів. З оглядом на історичний дискурс, це дозволяє говорити про значну просвітницьку роль у майстра у знанні та виконанні української академічної музики, яка потім склала потужну частину репертуару його учнів. У 1992 р. ним отримано почесне звання «Заслужений артист України», а у 1996 р. – вчене звання «доцент».

Майстер викладав у Київському культурно-освітньому училищі та дитячій музичній школі № 5, у Київському національному університеті культури і мистецтв; з 1967 р.

працював викладачем Київської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату ім. М. В. Лисенка, а з 2006 р. увійшов до науково-педагогічного складу Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського. Саме викладацька робота розкрила його талант як високопрофесійного музиканта, чия практична діяльність обумовила специфіку підготовки його учнів, дозволила сформувати наскрізний, поетапний процес виховання талановитих музикантів, представників школи Турбовського.

Саме педагогічна діяльність, визначення її специфіки, на сьогодні являє особливий інтерес та дозволяє охарактеризувати й погляди на виконавські особливості стилю В. К. Турбовського.

Одне з пріоритетних завдань у підготовці учнів Турбовський вбачав у підготовці універсального флейтиста, який зможе реалізовуватися як соліст, оркестрант або ансамблевий виконавець. Він наголошував на факті, який потім став основою сучасних досліджень, а саме, що «флейта демонструє здатність бути не лише частиною єдиного оркестрового чи ансамблевого звучання, а й набуває нових рис, засвідчуючи розширення виконавських меж її використання: змінюється звичне поле застосування цього інструмента, відбувається переосмислення його функціонального навантаження, виникають нові прийоми гри і трансформації у конструкції» [6, с. 35].

Однією з умов успішної реалізації творчої особистості майстер визначав наявність у репертуарі широкого переліку творів. Як відомо, сфери сольного, оркестрового та ансамблевого мистецтва різняться методами роботи та специфікою виконання. Саме підготовка до такої роботи стала основою педагогічних поглядів В.К. Турбовського та дозволила сформувати його виконавську школу. Варто наголосити, що

поняття «виконавська школа» достатньо неоднозначне, найчастіше його можна трактувати як «системне художнє, що склалося у виконавсько-педагогічній сфері мистецтва, напрямок, пов'язаний зі своєрідністю та спільністю основних поглядів, спадкоємністю принципів та методів у навчанні та грі на тому чи іншому музичному інструменті». Водночас «виконавська школа» — це завжди конкретні творчі особи, значні артистичні особливості, що визначають шляхи розвитку у виконавстві. Саме так, як вказує М. Копиця, з творчої діяльності відомих музикантів, які передавали свій досвід учням, і вимальовується портрет флейтової школи В.К. Турбовського.

Його авторський викладацький стиль склався на підґрунті власної виконавської діяльності, яка демонструє різноманітні можливості флейтиста – соліста, ансамбліста, учасника оркестру. Саме така потенційна універсальність музиканта стала основою для його методики викладання. В класі Володимира Кириловича звучали найрізноманітніші твори для соло флейти, флейти з фортепіано, твори для різних складів ансамблів, а також флейтовий матеріал для технічного розвитку. Варто наголосити, що саме розвиток виконавської техніки першочергово висвітлює своєрідність викладацького почерку Турбовського. Згідно з власним досвідом автора статті, спостереженнями за роботою з іншими учнями, а також опитуванням представників класу Турбовського, під час занять у КССМШ ім. М. В. Лисенка його учні мали грати усі мажорні та мінорні гами в різних темпах та штрихах, різноманітні вправи для розвитку моторики пальців, а найцікавішою вказівкою від вчителя була гра етюдів відомих композиторів у різних темпах та стилях. Так, наприклад, один і той самий етюд потрібно було виконати у стилі Й. С. Баха, В. А. Моцарта та Л. ван Бетховена. Варто наголосити, що творчість саме цих

композиторів є основоположною для формування основи мислення майбутнього музиканта. А вміння зіграти у стилі зазначених композиторів іншу музику сприяло розширенню загального рівня щодо розуміння стилю епохи, безпосередньо тих композиторів, а також вмінню імпровізації. Тобто, «тезаурус молодого митця формувався у повсякденному «всмоктуванні» інформації і наполегливому її осмисленні, причому одним із головних векторів його професійного становлення було бажання досягнути драматургічні й технологічні особливості музичних шедеврів, зокрема, творів Й. С. Баха, В.А. Моцарта, Л. ван Бетховена», як наголошує М. Ржевська, описуючи симфонічну творчість іншого митця ХХ ст. [7]. За своєю сутністю така методика дозволяла реалізувати практикоорієнтований підхід до опанування всього спектру даних, якими потенційно володіє музичний матеріал та повинен володіти професіонал-виконавець. При цьому опанування цього матеріалу проходило через власний розвиток виконавських можливостей.

Варто зазначити, що найбільшу увагу у роботі з учнями Володимир Кирилович приділяв творам В. А. Моцарта, він вважав, на що вказують згадки учнів, що флейтист який вміє грати твори цього композитора легко впорається з творами інших композиторів. Ця теза майстра є не випадковою. Як відомо, саме творчість В. А. Моцарта є найбільш «сконцентрованим явищем, де є усе найжиттєздатніше, придатне для подальшого розвитку мистецтва» [1]. Насамперед, йдеться про наявність інтерпретаційних завдань, що мають підґрунтя у вигляді штрихових, артикуляційних та стилістичних особливостей, та які музиканти опрацьовують чи не все життя: «По Моцарту чутно, якого рівня музикант», – казав Турбовський. Ці слова небезпідставні, бо майже на кожному конкурсі або прослуховуванні на посаду артиста

оркестру, музикант має продемонструвати свій рівень та своє бачення інтерпретації творів В. А. Моцарта. Творчість даного композитора дійсно є найбзручнішою для демонстрації власного таланту, а також для розвитку виконавських здібностей. На прикладі творів цього композитора Володимир Кирилович навчав традиційній вимові музичних фраз, чіткій артикуляції та ретельному метро-ритмічному контролю.

Була ще одна типова риса школи Турбовського. На початковому етапі формування виконавця, багато уваги було приділено технічним складовим: виконавська постава, положення амбушуру, опора та робота над виконавським диханням. Суттєво, що досить довгий термін (буквально протягом двох років навчання) вчитель наполягав, аби учні грали твори в динаміці f , адже саме на такій гучній динаміці, згідно з думкою викладача, можна зрозуміти механізм роботи виконавського дихання та роль опори при грі на флейті. Володимир Костянтинович наголошував, що «Флейта – це не тільки про ніжність, але й про потужність», «На флейті завжди легше прибрати динаміку, ніж додати» (*згадки учнів*). Останнє пояснюється тим фактом, що динаміка f вимагає від флейтиста застосовувати інтенсивніше дихання, як наслідок – розвиваються м'язи черева, легені охоплюють більше повітря, діафрагма працює у підвищеному навантаженні. Після опанування учнем технікою виконавського дихання динаміка виконуваного твору вже мала залежати від художньої складової.

Найвагомішою відмінністю у проведенні занять Турбовського від манери інших викладачів були т. зв. групові заняття. На них учні приходили на урок в один і той самий час, кожен по черзі грав свою програму на сцені, а по завершенню відбувався колективний аналіз виступу. Такі систематичні заняття насамперед формували в учнях сценічну витримку та

прищеплювали правильні вектори розвитку саме виконавського типу мислення, коли твір відразу вчився для презентації на публіці, а не для загального розвитку, формально у класі. Тобто учні отримували досвід у виконанні як сам на сам з викладачем у класі, так і граючи на сцені перед глядачами. У такий спосіб учні звикали до концертної атмосфери, необхідності продемонструвати високий результат напрацювань і надалі були розкутішими та впевненішими на сцені. Суттєвим фактором було й те, що після виступу обов'язковим ставало обговорення, в якому брали участь усі присутні й зазначали як позитивні, так і негативні риси виступу. Це надавало можливості розвивати в учнях педагогічно-викладацьку компетентність, а також допомагало у пошуку правильних підходів до пошуку інтерпретації. Цікаво, що до таких заходів долучалися студенти інших відділів та класів інших викладачів, аби взяти участь у додаткових виступах та їх обговореннях. Це було обґрунтовано тим фактом, що, окрім власне набуття сценічних навичок, під час обговорень підіймалися всі теми, що стосуються виконавського мистецтва гри на флейті: стиль, штрихи, динаміка, образність та інші, а також В. К. Турбовський торкався й тем інших дисциплін, які були необхідні для пошуку образу та формування емоційного інтелекту учнів.

Окрім традиційних звернень до історії музики, гармонії, поліфонії, від нього можна було почути лекції з всесвітньої історії, релігієзнавства, філософії, психології і багатьох інших наук та побачити в кожній із них зв'язок із музичним мистецтвом. Це він пояснював тим, що у музиці зустрічаються найрізноманітніші образи, стилі, ефекти, емоції, стани, звуки, які не можливо повно інтерпретувати без знань із інших дисциплін. Така ерудованість викладача заворожувала та викликала в учнів бажання рівнятися на свого наставника. Але

окрім такого ефекту, можна стверджувати, що ним було вже впроваджено те, що в подальшому отримає назву «інтегративні підходи у методики викладання», «STEAM-підходи» та, як було вже зазначено вище, практикоорієнтоване навчання тощо. Турбовський стверджував, «щоб покращити свій рівень гри на флейті, необхідно навчати грати іншого. Коли навчаєш іншого, вчишся й сам». Це стало сутністю його школи – максимального залучення студентів до концертно-виконавської та педагогічної практики.

Успішність того чи того викладацького стилю є показовою відповідно до досягнень його учнів. В.К. Турбовський за роки своєї викладацької діяльності підготував понад 100 лауреатів міжнародних та всеукраїнських музичних конкурсів у номінації «флейта». При чому, це отримало свій прояв на всіх рівнях освіти, від молодших класів музичної школи до магістрантів закладів вищої освіти. Його учні значною кількістю стали лауреатами численних всеукраїнських та міжнародних конкурсів.

Одним з яскравих прикладів успішної педагогічної діяльності В. К. Турбовського стала перемога його учнів у всіх вікових категоріях у номінації «флейта» на VII Міжнародному конкурсі молодих виконавців на дерев'яних духових інструментах імені Дмитра Біді (м. Львів, 2016 р.): В. Грицун – I премія, Т. Гудзеляк – I премія, Б. Єремеев – I премія. До складу журі входили: Андарас Адорьян (Данія), Андрій Карп'як (Україна), Ельжбета Гаєвська-Гадзіна (Польща).

Після закінчення навчання учні В. К. Турбовського працювали і працюють в українських та іноземних музичних колективах: Симфонічний оркестр Лахті («Sinfonia Lahti», м. Лахті, Фінляндія – І. Горкун); Симфонічний оркестр Баварського радіо (Ternau, Німеччина – І. Пилипчак); Австрійсько-український симфонічний оркестр «K&K

Philharmoniker» ((Н. Дульдєр (Суслова) та І. Лаптінова)); Національний академічний театр опери та балету України ім. Т. Г. Шевченка – Б. Стельмашенко, Є. Чеглакова; Національна філармонія України – М. Сіренко; Національний ансамбль солістів «Київська камерата» – М. Кіях; Національний президентський оркестр – Д. Смірнов, К. Чагіна, О. Яременко; Національний заслужений академічний ансамбль танцю України ім. П. Вірського – К. Юрченко; Національний Одеський філармонійний оркестр – М. Костіна та Н. Дульдєр (Суслова); Ансамбль пісні і танцю Збройних Сил України – А. Сметаніна; Київський академічний театр опери і балету для дітей та юнацтва – М. Білаш, Р. Степаненко; Чернігівський обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм – П. Шевчук.

Частина вихованців В. К. Турбовського продовжують традиції його школи вже у власній викладацькій діяльності: М. Хакімова (Тбіліська державна консерваторія ім. В. Сараджишвілі); Б. Єремєєв (Київський столичний університет ім. Б. Грінченка); Є. Чеглакова, К. Юрченко, О. Яременко (Київський державний музичний ліцей ім. М. В. Лисенка). Суттєвим є факт, що вже їх учні отримують почесні звання лауреатів у різноманітних конкурсах із виконавського мистецтва.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що постать Володимира Кириловича Турбовського є яскравим прикладом реалізації музиканта як виконавця, так і як викладача. Виокремлено основні риси його викладацької діяльності, яка була спрямована на опанування основними виконавськими принципами через залучення широкого спектру науково-практичних знань. На сьогодні можна стверджувати, що В.К. Турбовський вводив достатньо інноваційні для того часу методи роботи для виховання високопрофесійного флейтиста.

Його метою була підготовка учня до усіх сфер потенційної діяльності музиканта. Флейтова школа майстра у контексті формування Київської школи є прикладом інтеграції сучасних знань, європейських підходів до формування конкурентоспроможної особистості, а реалізація його учнів у професії підтверджує успішність таких методів. У цілому дослідження тільки окреслює основні віхи у діяльності Володимири Кириловича Турбовського та дозволяє прогнозувати наступне, поглиблене вивчення етапів його виконавської діяльності, яка стала основою для формування його поглядів на освітнє середовище.

Список використаної літератури:

1. Вовк Р. Портрети корифеїв: до 100-річчя від дня заснування Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського. Ніжин: Лисенко М. М., 2013. 225 с.
2. Єрмак І. Флейтове виконавське мистецтво Західної Європи XVIII століття: розвиток інструмента, техніка, репертуар: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. Київ, 2020. 19 с.
3. Каблова Т., Румянцева С. Специфіка вивчення регіональної хорової культури в соціальному контексті розвитку XX – початку XXI ст. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. 2017. Вип. 38. Сс. 179-184.
4. Карп'як А. Флейтове мистецтво в музичній культурі Львова (19-20 ст.): дис... канд. мистецтвознав. Київ, 2002. 198 с.
5. Кушнір А. Київська флейтова школа: теоретичний, історичний, виконавський аспекти: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. Одеса, 2013. 16 с.

6. Перцов М. Флейтова музика України: витoki, історична еволюція та сучасні тенденції. Дис. ... канд. мистецтвознав. Київ, 2018. 192 с.
7. Ржевська М. Риси симфонічної творчості Геннадія Ляшенка. Мистецтвознавчі записки. 2013. Вип. 24. Сс. 3-8.
8. Шутко Ю. Флейтове мистецтво ХХ століття в контексті української культури: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. Львів, 2010. 19 с.

Bohdan M. YEREMEIEV,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: revocooldrink1@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3500-141X

THE ROLE OF V. K. TURBOVSKY IN THE FORMATION OF THE FLUTE PERFORMING SCHOOL OF UKRAINE

Abstract. A personalized approach in the formation of modern research is currently a potentially interesting and insufficiently covered aspect of research. For a long time, Ukrainian musical culture was studied from the standpoint of general coverage of its components without proper study of individual persons. It was this that substantiated the content of this article, namely, the study of the activities of the prominent representative of the Kyiv flute school, Volodymyr Kyrylovych Turbovsky. It is noted that V.K. Turbovsky entered the history of the formation of the performing flute industry as a performer and teacher, the creator of his own teaching school, whose students today hold leading positions in accordance with the potential of a musician in orchestras, ensembles and art education institutions of Ukraine and the world.

The article examines the main types of his creative activity, indicates the main positions where V. K. Turbovsky realized his talent as a soloist and orchestra artist, and also highlights the specific components of his teaching methods. Thus, the article focuses on the initial stage of the formation of performance skills, a peculiar relationship to mastering the style of the Viennese classics, the Baroque era, etc. The attention of V. K. Turbovsky to the performance of the works by V.-A. Mozart from the standpoint of the method of teaching performance on the flute is emphasized. Emphasis is placed on the meaningfulness of group classes for the formation of stage performance and pedagogical competence of students. An opinion is suggested regarding the introduction of elements of integrability and “STEAM-technologies” into the artistic and educational process. The article substantiates the validity of the statement regarding the existence of V. K. Turbovsky's flute school due to the wide range of achievements of students in competitive performance and teaching activities. The concept of the flute school of V. K. Turbovsky was introduced into scientific circulation as a potential topic for further in-depth study.

Key words: flute school, V. K. Turbovsky, pedagogical views, performance, teaching method, integrativeness, art education.

References:

1. Vovk, R. (2013). Portrety koryfeyiv: do 100-richchya vid dnya zasnuvannya Natsional'noyi muzychnoyi akademiyi Ukrayiny im. P. I. Chaykovs'koho [Portraits of luminaries: to the 100th anniversary of the founding of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music]. Nizhin: Lysenko M.M. [in Ukrainian].
2. Yermak, I. (2020). Fleytove vykonavs'ke mystetstvo Zakhidnoyi Yevropy XVIII stolittya: rozvytok instrumenta, tekhnika, repertuar [Flute performing art of Western Europe of the

18th century: development of the instrument, technique, repertoire]. PhD Thesis... Kyiv [in Ukrainian].

3. Kablova, T., Rumyantseva, S. (2017). Spetsyfika vyvchennya rehional'noyi khorovoyi kul'tury v sotsial'nomu konteksti rozvytku XX – pochatku XXI st. [The specifics of the study of regional choral culture in the social context of the development of the 20th – beginning of the 21st centuries]. Aktual'ni problemy istoriyi, teorii ta praktyky khudozhn'oyi kul'tury. 38, 179-184 [in Ukrainian].

4. Karpyak, A. (2002). Fleytove mystetstvo v muzychniy kul'turi L'vova (19-20 st.) [Flute art in the musical culture of Lviv (19-20 centuries)]. PhD Thesis. Kyiv [in Ukrainian].

5. Kushnir, A. (2013). Kyyivs'ka fleytova shkola: teoretychnyy, istorychnyy, vykonavs'kyi aspekty [Kyiv flute school: theoretical, historical, performance aspects]. PhD Thesis. Odesa [in Ukrainian].

6. Pertsov, M. (2018). Fleytova muzyka Ukrayiny: vytoky, istorychna evolyutsiya ta suchasni tendentsiyi [Flute music of Ukraine: origins, historical evolution and modern trends]. PhD Thesis. Kyiv [in Ukrainian].

7. Rzhavska, M. (2013). Rysy symfonichnoyi tvorchosti Hennadiya Lyashenka [Features of the symphonic work of Gennady Lyashenko]. Mystetstvoznachchi zapysky. 24, 3-8 [in Ukrainian].

8. Shutko, Y. (2010). Fleytove mystetstvo XX stolittya v konteksti ukrayins'koyi kul'tury [Flute art of the 20th century in the context of Ukrainian culture]. PhD Thesis. L'viv [in Ukrainian].